

УДК 376-054.62 : 001.81

НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

О.О.Коротун

Резюме. У статті досліджуються особливості допрофесійної підготовки іноземців протягом навчання на підготовчих відділеннях і факультетах вищих навчальних закладів України.

Ключові слова. Іноземні студенти, підготовчі відділення і факультети, завдання допрофесійної підготовки іноземних студентів.

Резюме. В статье рассматриваются особенности допрофессиональной подготовки иностранцев в процессе обучения на подготовительных факультетах и отделениях высших учебных заведений Украины.

Ключевые слова. Иностранные студенты, подготовительные отделения и факультеты, задачи допрофессиональной подготовки иностранных студентов.

Resume. This article discusses features of pre-professional training of foreigners in the learning process in the preparatory faculties and departments of higher educational establishments of Ukraine.

Keywords. Foreign students, preparatory departments and faculties, the problem pre-professional training of foreign students.

Постановка проблеми. Розроблення ефективних систем навчання, що мають практичне спрямування, є одним із пріоритетів сучасного наукового пошуку. Це питання набуває особливої актуальності в умовах так званого «дефіциту студентів», коли вищі навчальні заклади України потерпають від нестачі абітурієнтів, що, як відомо, негативно впливає на діяльність і розвиток вітчизняних ВНЗ.

У зв'язку з цим, особливо важливим стає питання залучення іноземних студентів для отримання освіти у вищих навчальних закладах України. Проте, для успішного складання вступних екзаменів та продовження навчання у ВНЗ України необхідно не лише володіти основами професійних знань, але і спілкуватися мовою, якою буде відбуватися навчання, адекватно поводитися в межах стандартних соціально-побутових ситуацій тощо. У цьому випадку підготовчі відділення та факультети для іноземців, куди вони зараховуються відразу після прибуття в Україну, стають першими сходами в процесі отримання освіти, а також соціалізації в новому мовному, культурному, побутовому тощо середовищі. Тут майбутні іноземні студенти протягом 10 місяців вивчають українську або російську мову та інші дисципліни. У залежності від фаху, який іноземці бажають отримати, для вивчення пропонуються історія України, країнознавство, математика, біологія, фізика, хімія тощо. Така допрофесійна підготовка є вкрай важливою ланкою у процесі навчання іноземців в Україні, адже протягом цього періоду іноземці не лише набувають навичок говоріння, письма, читання, аудіювання новою мовою, але й актуалізують і систематизують професійні знання, адаптуються до умов проживання в країні тощо. Рівень викладання на підготовчих факультетах, який залежить від усвідомленого ставлення викладачів до навчально-виховного процесу, успішна психологічна, соціально-побутова тощо адаптація великою мірою вмотивовує іноземців продовжувати навчання на території України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням допрофесійної підготовки присвячена значна

кількість психолого-педагогічних досліджень [1-3, 7, 11, 16-18, 20, 21]. Існують роботи, що висвітлюють різні аспекти функціонування підготовчих відділень та факультетів для іноземців [4, 5, 9, 10, 13-15, 19]. Проте ступінь опрацювання проблем допрофесійної підготовки іноземців на сьогодні залишається низьким.

Метою даної статті є дослідження особливостей допрофесійної підготовки іноземців з окресленням завдань, що мають бути розв'язані в такому навчально-виховному процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «допрофесійна підготовка» набув поширення відповідно до рекомендацій ЮНЕСКО та Міжнародних конференцій праці з професійно-технічної освіти і підготовки (1965 р.), згідно з якими рівень трудового навчання в загальноосвітніх школах визначено як допрофесійний. До цього часу сам термін і функції допрофесійної підготовки не були предметом окремого вивчення, що пов'язано з особливостями історичного розвитку освіти.

Згідно з визначенням С.Гончаренка, допрофесійна підготовка є компонентом подальшої професійної освіти, мета її – сприяти формуванню стійких орієнтацій на трудову діяльність, морально-трудова і практичну готовність до праці, вихованню трудової культури, розвитку творчих здібностей, інтелектуальних і психофізіологічних якостей особистості [6, с. 102].

Вивчаючи допрофесійну підготовку, Н.Муранова описує її як «цілісний освітньо-виховний процес, що передбачає інтегровану взаємодію загальноосвітніх (фундаментальних) та професійно орієнтованих (на рівні початкових професійних) знань, умінь та навичок на основі особистісно орієнтованого підходу до суб'єктів навчання і враховує мотиваційний аспект вибору майбутньої професії, особистісні здібності та нахили» [11, с. 33].

Особливою рисою допрофесійної підготовки, на думку Г.Балла та П.Перепелиці, є залучення слухача до діяльності, природним продовженням якої буде професійне навчання з певного фаху. Головною рисою такої підготовки є початкова адаптація до діяльності відповідного типу і сприяння його майбутньому становленню як професіонала [2, с. 149-159]. Головні завдання допрофесійної підготовки при цьому визначаються так: 1) максимально допомагати кожному у справі обрання напряму підготовки, який найкраще відповідає його можливостям і спрямованості, впевнитися у доцільності такого вибору, у разі необхідності допомогти змінити його; 2) сприяти в оволодінні тими знаннями, уміньми, що стануть базою професійного навчання в обраній сфері; стимулювати розвиток якостей особистості, важливих для професіонала цієї сфери; 3) підвищувати мотивацію навчання, що веде, зокрема, до зменшення психічного навантаження та до скорочення адаптаційного часу [2, с. 150].

Продовжуючи думку дослідників, Я.Цехмістер зазначає, що таке навчання «повинно не тільки сприяти свідомому вибору професії, формуванню стійких мотивів вибору подальшої професійної діяльності, формуванню й розвитку необхідних особистісних якостей, оволодінню початковими професійними знаннями, уміньми й навичками на основі фундаменту середньої освіти, а й сприяти оволодінню уміньми, які скорочують час адаптації у вищому навчальному закладі» [21, с. 66]. Це є «одним з найважливіших завдань допрофесійної підготовки як ланки неперервної професійної освіти» [21, с. 66].

Дослідник виділяє чотири складових системи допрофесійної підготовки учнів медичних спеціальностей, що можуть бути перекладені на процес допрофесійної підготовки майбутніх студентів-іноземців. Це, насамперед, освітня складова, що є базою для продовження навчання за обраним фахом, виховує національно свідомого громадянина держави. Для нашого дослідження це отримання наукових знань, необхідних для професійного зростання. Професійна складова «відображає засоби для забезпечення процесу розвитку в учнів професійного інтересу, професійно-значущих особистісних якостей, потреби досягнень, загальних творчих здібностей» [20, с. 223]. При навчанні студентів-іноземців дана структурна одиниця реалізується через розвиток мотивації до успішного продовження навчання, отримання професійних знань, умінь і навичок, професійний інтерес. Дидактична складова забезпечує реалізацію доцільних форм, методів, засобів, що використовується у навчально-виховному процесі як вітчизняних, так і іноземних студентів. Організаційна складова реалізується у зв'язках між школою, ліцеєм та університетом. При навчанні студентів-іноземців ця складова забезпечується зв'язком підготовчого факультету з вищим навчальним закладом, до якого планують вступати іноземці. Окремо постає унікальний для процесу навчально-виховної роботи з іноземцями компонент – мовна, соціально-культурна, психологічна, фізіологічна тощо адаптація іноземних громадян до умов проживання та навчання в новій для них країні.

На думку вченого, допрофесійна підготовка «має розпочати адаптацію учня до діяльності відповідного типу і сприяти його майбутньому становленню як професіонала» [21, с. 71].

З цією думкою погоджується М.Бастун, який зазначає, що допрофесійна підготовка, окрім вищезазначених факторів, має «формуєвати психологічну готовність до професії» [3, с. 14], тобто

максимально пом'якшувати складний період, що його проходять молоді люди протягом переходу зі стану школяра в стан студента.

Цю тезу повністю підтримує В.Соловйов, ствержуючи, що «допрофесійна підготовка не зводиться лише до засвоєння істотних для певної професії (або групи професій) відомостей, умінь і навичок. Важливим є формування психологічної готовності до професії, становлення особистості школяра як майбутнього фахівця» [16, с. 16].

Поява світогляду та спрямованості, яку Т.Траверсе розглядає як «центральне інтегративне новоутворення особистості», завершує «період допрофесійного розвитку, що, зі свого боку, свідчить про становлення суб'єкта майбутньої професійної діяльності» [17, с. 236]. Суттєвими етапами допрофесійної підготовки, на думку дослідника, є «вікові етапи та якісні рівні розвитку суб'єкта», що характеризуються загальнотрудовою готовністю та спрямованістю особистості [17, с. 237].

Згідно з науковими педагогічними дослідженнями [2, 11, 21], допрофесійна підготовка українських студентів починається в загальній середній і продовжується у старшій школі. Так, виділяються два етапи допрофесійної підготовки. Перший – пропедевтичний (2-3 роки, відповідно 7-9 класи загальноосвітньої школи). Мета – познайомити учнів з професіями, сприяти у виборі майбутнього професійного вектору. Другий етап – допрофесійний. Він триває 2 роки і охоплює учнів старшої школи. Головним завданням цього етапу є локалізація вибору та поглиблене вивчення майбутньої професії [11, с. 33].

Оскільки йдеться про допрофесійну підготовку іноземців, має місце не лише підтвердження мотивів свідомого вибору професії, адже, як показує практика, іноземці, які приїхали навчатись на підготовчі відділення та факультети ВНЗ України, переважно визначилися з вибором майбутньої професії ще на батьківщині. Завданням підготовчих відділень у цьому випадку є проходження другого, допрофесійного етапу, коли поглиблюється і опанується іншою мовою поняттєво-термінологічний апарат дисциплін майбутнього професійного спрямування.

Однак, грубою помилкою було б стверджувати, що завдання допрофесійної підготовки іноземців обмежується лише шліфуванням вибору майбутньої професії та формуванням знаннєвої бази новою для іноземців мовою. Даний процес є складним і багатоаспектним, він має також враховувати особливості вивчення нової мови в залежності від фактору впливу рідної мови, адаптаційні соціокультурні, фізіологічні тощо перетворення, яких зазнають іноземці протягом 10 місяців навчання на підготовчих відділеннях та факультетах ВНЗ України.

Автори навчальних планів та програм, що розроблялись для довузівської підготовки іноземних громадян, виокремлюють два завдання, на яких варто зосередити увагу:

Вивчення української (російської) мови в обсягах, достатніх для навчання на першому і наступних курсах вищих навчальних закладів України. При цьому надзвичайно важливою вимогою є формування в іноземного студента мінімально необхідного лексичного запасу, зокрема професійних (залежно від обраного фаху) термінів українською або російською мовами, без чого неможливе успішне навчання.

Систематизація знань рівня загальної середньої освіти, здобутих іноземцями на батьківщині, і доведення їх до рівня загальної середньої освіти України [12, с. 3].

Враховуючи вивчені підходи до феномену допрофесійної підготовки [11, 12, 20, 21 тощо], положення навчальних програм для іноземців та спираючись на власний педагогічний досвід роботи в аудиторії іноземців, вважаємо за доцільне представити перелік основних завдань допрофесійної підготовки майбутніх іноземних студентів – див. рис. 1.

Першим і головним завданням допрофесійної підготовки іноземців є вивчення мови, якою буде тривати майбутнє навчання. Успішне продовження навчання у вищих навчальних закладах України можливе лише за умови результативного проходження лінгвістичної адаптації, наслідком якої буде знання мови і володіння мовленням в обсягах, необхідних для подальшого навчання.

Оволодіння мовою на підготовчих факультетах є головним завданням іноземних слухачів, які, як правило, виявляють високу зацікавленість у вивченні мови. Цей інтерес стимулюється зовнішніми мотивами, такими як успішне закінчення підготовчого відділення та вступ до вищого навчального закладу, новизна предмету, цікавість до культурно-побутових особливостей країни, де навчаються іноземці, та внутрішніми – бажанням виділитися в групі, підвищити свій авторитет у студентському середовищі, отримати позитивну оцінку.

Таким чином, процес вивчення мови отримує певне емоційне забарвлення.

Окрім емоційних моментів, при вивченні мови надзвичайно важливим фактором є впевненість іноземців у якості отриманого результату, тобто в успішному опануванні обраним фахом. Сучасні дослідження проблем допрофесійної мовної підготовки іноземців акцентують увагу на важливості накладання отриманих мовних знань на схему майбутньої спеціальності. Тому, другим завданням

допрофесійної підготовки ми виділили актуалізацію і систематизацію понятійно-термінологічного апарату мовою майбутнього навчання.

Рис. 1. Завдання допрофесійної підготовки іноземців

Головним завданням викладачів, які читають фахові дисципліни іноземцям, є систематизація отриманих на батьківщині знань, знайомство з понятійно-термінологічним апаратом майбутньої професії українською або російською мовами. Предметна підготовка іноземців інколи суттєво відрізняється від аналогічної підготовки українських абітурієнтів, що пояснюється різним підходом та вимогами з боку українських та іноземних навчальних закладів. Так, майбутнім студентам гуманітарного напрямку викладаються такі дисципліни, як історія України, література. Майбутні лікарі опановують хімію, фізику та біологію. Слухачам, які обрали економічний напрям, для вивчення пропонуються основи економічних знань, географія тощо.

Л.Григорчук акцентує увагу на проблемах, з якими стикаються майбутні українські студенти: «...випускники школи, вступивши до ВНЗ, у роботі з посібниками ВНЗ або монографіями, як правило, зустрічають серйозні труднощі» [7, с. 62]. Це накладається на необхідність самостійно «здобувати знання в нових, нестандартних умовах» [7, с. 69].

У випадку допрофесійної підготовки іноземних слухачів ця проблема ускладнюється ще й використанням нової для студентів мови та майже повною відсутністю спеціально розробленої фахової методично-навчальної літератури. При навчанні у ВНЗ України за обраним фахом іноземці користуються тими ж підручниками та посібниками, що й українські студенти. Це значно ускладнює процес сприймання та пошуку нової інформації іноземцями.

Третім, не менш важливим завданням, є соціокультурна, побутова та фізіологічна адаптація. Як зазначають деякі дослідники, «адаптація іноземних студентів до нових умов навчання та побуту при вступі у вищий навчальний заклад є головним фактором, який зумовлює ефективність навчального процесу загалом [8, с. 96].

Усе це підкреслює важливість максимального наближення методики та змісту навчання у процесі допрофесійної підготовки до потреб майбутньої професійної діяльності іноземців, що неодмінно має бути врахованим при створенні комплексу навчальних матеріалів.

Такий підхід з опорою на усвідомлення головних цілей допрофесійної підготовки іноземців, що мають бути досягнені в процесі навчально-виховної роботи, сприяє якісній підготовці іноземців і підтримує позитивну мотивацію іноземців до навчання у вітчизняних ВНЗ.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Допрофесійна підготовка іноземців, яку вони отримують протягом навчання на підготовчих відділеннях та факультетах ВНЗ України, є важливою складовою становлення іноземного фахівця. Основні завдання: 1) вивчення мови, якою буде відбуватися майбутнє навчання; 2) актуалізація і систематизація професійних знань мовою майбутнього навчання; 3) соціокультурна, побутова та фізіологічна адаптація. Сприятливим підґрунтям успішної реалізації цих завдань можна назвати особистісно-орієнтований методологічний підхід.

Перспективами подальших досліджень може слугувати аналіз стану інтеграції навчальних дисциплін певного професійного спрямування, що дасть змогу зробити висновок про ступінь використання прихованих резервів у процесі довузівської навчально-виховної роботи.

Література

1. Алік Н. А. Допрофесійна підготовка майбутніх учителів освітньої галузі «Технологія» в умовах профільного навчання: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Алік Наталія Анатоліївна; Полтавський держ. педагогічний ун-т ім. В.Г.Короленка. – Полтава, 2009. – 224 с.
2. Балл Г. О. Психолого-педагогічні засади організації профільної допрофесійної підготовки школярів / Г. О. Балл, П. С. Перепелиця // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 1998. – № 5. – С. 149-159.
3. Бастун М. В. Особистісний підхід у допрофесійній підготовці учнів гімназій з вивчення східних мов: дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07 / Бастун Микола Володимирович; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 2005. – 215 с.
4. Борисенко О. І. Психологічна адаптація слухачів-іноземців підготовчого факультету вищого мед. закладу освіти: дис. ... канд. псих. наук: 19.00.02 / Борисенко Олександр Іванович; Вінницький держ. медичний ун-т ім. М.І.Пирогова, 2000. – 244 с.
5. Булгакова Н. Б. Система пропедевтической подготовки иностранных граждан по естественнонаучным дисциплинам в техническом университете: дисс. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Булгакова Наталия Борисовна; Институт педагогики АПН Украины. – К., 2002. – 446 с.
6. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
7. Григорчук Л. І. Формування готовності слухачів факультету довузівської підготовки до навчання у вищому навчальному закладі освіти: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Григорчук Любомир Іванович; Чернівецький держ. ун-т ім. Ю.Федьковича. – Тернопіль, 2000. – 211 с.
8. Дегтяренко В. В. Особенности лингвистической адаптации студентов-иностранцев в преподавании русского языка / В. В. Дегтяренко // Модернизация системы профессионального образования на основе регулируемого эволюционирования: материалы VII Всероссийской науч.-практ. конф.: в 10 ч. – М.: Челябинск, 2009. – Ч. 10. – С. 96-101.
9. Дементьева Т. І. Формування комунікативної компетенції студентів-іноземців підготовчих факультетів у процесі навчання: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09 / Дементьева Тетяна Іванівна; Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Х., 2005. – 207 с.
10. Кміт Я. М. Дидактичні особливості інтеграції знань і вмій з природничих дисциплін у процесі підготовки студентів-іноземців до навчання у вищій медичній школі: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Кміт Ярослав Михайлович; АПН України, Інститут педагогіки і психології професійної освіти. – К., 1995. – 183 с.
11. Муранова Н. П. Допрофесійна підготовка учнів авіакосмічного ліцею в системі «ліцей – ВНЗ»: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Муранова Наталя Петрівна; Національний авіаційний ун-т. – К., 2004. – 257 с.
12. Навчальні програми: довузівська підготовка іноземних громадян / уклад.: Л. Г. Новицька, О. Ф. Гудзенко, М. І. Дудка [та ін.]. – К.: ІВЦ «Видавництво ЦПОлітехніка», 2005. – Ч. 1: Укр. мова. Основи економіки. Біологія. Основи екон. та соціал. Географії світу. – 56 с.
13. Никитин А.А. Содержание и направленность довузовской подготовки иностранных студентов на принципах Болонского соглашения: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Никитин Антон Анатольевич; Спб. гос. у-т физической культуры им. П. Ф. Лесгафта. – Спб., 2005. – 179 с.
14. Олійник В. Фахова підготовка іноземних громадян в Україні / В. Олійник // Освіта України. – 2004. – № 23. – 26 берез. – С. 2.
15. Родионова И.П. Педагогическое проектирование содержания предпрофессиональной биологической компетентности иностранных студентов российских вузов: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Родионова Ирина Петровна; Спб. гос. политехнический у-т. – Спб., 2003. – 289 с.
16. Соловійов В. Ф. Допрофесійна підготовка старшокласників у системі «середня загальноосвітня школа – професійний ліцей сільськогосподарського профілю»: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Соловійов Валерій Федорович; Львів. наук.-практ. центр проф.-техн. освіти АПН України. – Львів, 2009. – 273 с.
17. Траверсе Т. М. Допрофесійна підготовка як професійна умова неперервності професійного розвитку особистості / Т. М. Траверсе // Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи. – К., 2003. – С. 234-238.
18. Тютюн Л. А. Наступність допрофесійної і професійної підготовки майбутніх учителів математики в умовах комплексу «ліцей – педагогічний університет»: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Тютюн Любов Андріївна; Вінницький держ. педагогічний ун-т ім. Михайла Коцюбинського. – Вінниця, 2007. – 276 с.
19. Хаткова Л. В. Педагогічні умови активізації пізнавальної діяльності іноземних учнів (на матеріалі підготовчого факультету): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Хаткова Лариса Василівна; Черкаський держ. педагогічний ін-т ім. Б.Хмельницького. – Черкаси, 1997. – 183 с.
20. Цехмістер Я. В. Допрофесійна підготовка учнів у ліцеї медичного профілю: учнівське самоврядування, організація науково-дослідної роботи / Я. В. Цехмістер // Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи. – К., 2003. – С. 222-233.
21. Цехмістер Я. В. Теорія і практика допрофесійної підготовки учнів у ліцеях медичного профілю при вищих навчальних закладах: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Цехмістер Ярослав Володимирович; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 2002. – 450 с.